

Предложио му је да у тој лабораторији, у Институту за физику, волонтира, што је Коњевић прихватио. Тако је Милан волонтирао до 1. јануара 1974, када је добио стипендију за постдипломске студије.

- Редовно сам одлазио на посао, и то без икакве надокнаде. Разговарао сам са Коњевићем, који ме је саветовао и упућивао на одговарајућу литературу, као и методе научног истраживања.

Још у студентском периоду Димитријевић је показивао видно интересовање за научно-истраживачки рад, што, поред осталог, посведочава и студијски приступ дипломским радовима на астрономији и физици. Уз то, испољава спремност да се волонтерски ангажује у раду афирмисане научне установе пражљиво трагајући за најеминентнијим стручњаком у жељеној области. Осим тога испољио је упорност, доследност, стрпљење и преданост у раду; а не занемарује ни богаћење личног, интимног и породичног живота. Интензивно с бави списатељским и поетским радом; пише, и у листовима и часописима објављује, савремене стихове делимично осмишљене космичком тематиком, из којих ће касније проистећи књига *Песамa*. У свим тим деликатним радно-стваралачким, друштвеним, социо-политичким, лирским и негованим фамилијарним односима проналазио је најбоља исходишта за свој будући научни, књижевни, популаризаторско-публицистички и студијски рад, не занемарујући ни ране путештствене обиласке, који ће најавити неуморног друмовника и ходољубца.

НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ РАД У ИНСТИТУТИМА ЗА ФИЗИКУ И ПРИМЕЊЕНУ ФИЗИКУ

Димитријевић је 1. јануара 1974. године почео са такозваним „усавршавањем уз рад“. Институту за физику, који га је примио у радни однос, државне институције су компензирале средства за лични доходак. Како је имао договор са својом девојком Љиљаном Аћин да ступе у брак када буду материјално независни, они су се 2. марта 1974. венчали у београдској општини „Врачар“. После венчања, у стану Димитријевићевих, приређен је богат свадбени ручак. На ту породичну свечаност, поред уже фамилије Аћин из Зрењанина, из Лесковца су, са даровима, допутовали Родољуб и Љиљана Цакић.

Младенци су, после венчања, провели недељу дана у Аранђеловачкој бањи. По повратку, сместили су се у нешто раније изнајмљеном стану.

У тој 1974-ој години, која је по много чему била значајна за Милана, предстојао му је одлазак на одслужење војног рока, што је ишчекивао са мало бојазни и са неким унутрашњим отпором. И 10-ог септембра позван је да се јави у јединицу А(томско) Б(иолошко) Х(емијске) О(дбране), у Тузли.

— Војска ми је, као убеђеном пацифисти, прилично тешко падала; јер сам је доживљавао као нешто што ме само омета, успорава и кочи у остваривању животних циљева и стремљења. Сметала ми је и војничка крутост и нека споља и грубо наметнута дисциплина, у којој није било

искрености и самосвесног личног удела, настоји Милан да то прецизније именује.

После петомесечне војничке обуке, прекомандован је у Сарајево, у елитну касарну „Маршал Тито“. У тој великој касарни налазила се средња војна школа и академија за питомце из несврстаних земаља Африке и Азије (Ирак, Либија, Гана и др.). Ту је најпре радио у библиотеци; а потом на одржавању и сређивању фискултурне сале за официре. Уз то, подучавао је питомце поменутих војних школа из математике и физике.

— Пред крај одслужења војног рока добио сам егзотичну болест – црвени ветар, приповеда смирено. — Због испрва лоше постављене дијагнозе и неадекватног лечења, могла је да дође у питање нога, чак и нешто више, каже. Али, за разлику од свог оца Сергија, што је понекад и мало упадљиво, тежио све да документује, као на пример, чак и траг оживља на прсту, Милан који чува отпусне листе из болнице, не задиже ногавицу да покаже трагове, већ наставља: — Провео сам више од месец дана у сарајевској болници, после чега сам прешао у Београд, где сам боравио кући током четворнедељне поштеде, напомиње Милан истичући да је морао још месец дана да дослужи преостали део војног рока; али је био ослобођен од скоро свих војничких обавеза.

Димитријевић се у Београд враћа августа месеца 1975. и одмах се укључује у рад Одељења за спектроскопију плазме, Института за физику. И у доста повољним условима, врло интензивно ради на магистарској тези, уз консултације са менторима Николом Коњевићем и Петром Грујићем. Пошто је Коњевић експериментатор, а Милан је узео теоријску тему, било је потребно да се Грујић, као теоретичар, укључи у послове руковођења тезом. Магистарски рад је одбранио 5. јула 1976. године, пред комисијом у саставу: Никола Коњевић, Петар Грујић, Божидар Милић, и према Милановом сећању: Јарослав Лабат и Михајло Платиша.

Успешно завршене постдипломске студије, темељно урађен магистарски рад и студијско искуство које је стекао у том послу, отварале су могућност учешћа на научним скуповима и конференцијама у иностранству. По узору на оца, одмах је почео да путује ван земље, на научне симпозијуме, и да то обилно користи за плански разрађена туристичка путовања. Могло би се рећи да се скоро подједнако припремао за излагање на скупу, као и за остваривање својих туристичко-путешествених намера; у неким моментима је чак више пажње и времена посвећивао систематичној разradi, свих фаза и етапа путешествене природе до у најситније појединости, него ли бављењу у конференцијским салама и просторима.

Догађало се да су га, у неким тренуцима, помисли на лепоте туристичких обилазака непознатих крајева, више подстицале и мотивисале на научна истраживања, од потребе да се студијски афирмише и потврђује; или је то бар тако споља изгледало нама који смо се за то занимали. При том је имао у виду очево спретно и ваљано повезивање, чак пројектовање, учешћа на међународним научним скуповима широм Европе, чиме би остваривао обилазак жељених туристичких знаменитости и објеката које још није стигао да види. Од ране младости Сергије је испољавао велико интересовање за

путешествено upoznavanje, ponajpre svog zavicaja i njegove šire okoline, a potom i Srbije i Jugoslavije. Posebno su ga privlačili kulturno-istorijski spomenici, muzeji, arheološke i numizmatičke zbirke i izložbene postavke. Milan je predstavio i saznanja o tome „upio“ i prihvatio od oca, pretocio u iskustveno-stvaralacku praksu i poetiku, koju je u velikoj mери даље развио и усавршио.

- У септембру месецу 1976. појавиле су се две лепе прилике за учешће на конференцијама. Прва је била у месту Свонси, о гасним пражњењима; а друга, непосредно потом, под називом *Трећа међународна конференција о облицима спектралних линија*, у Лондону, каже Милан одмерено и прецизно, допуњавајући новим подацима већ раније написани и прекуцани текст.²⁵⁴

То је, напоменимо овде, било прво Миланово велико путовање у свет, након оног породичног у Софију 1961. године. За њега се припремао са много пажње, унеколико уз очеву помоћ, упућивање и сугестије, нарочито када се радило о виђењу одређених туристичких дестинација, музеја и културно-историјских споменика. У себи је носио неодољиву потребу за путешественим упознавањем Европе, културно-уметничким доживљајима и новим виђењима; усавршавао је француски и енглески језик, прегледавао туристичко-информативну и путешествену литературу, конципирао и разрађивао планске обиласке.

- У моменту припрема за пут у Лондон и Свонси, имао сам на располагању богат татин туристички материјал и проспекте са путовања. Посебно сам, у библиотеци Британског културног центра, ископирао план Свонсија и проучио све што су имали о томе. Тадашњи управник Центра био је родом баш из Свонсија, па ми је прикупио све информације које су ме занимале, прича Милан, указујући на одушевљење тог човека.

У жељи да што боље оствари задатак на научном скупу, али и већ добро припремљене и разрађене туристичке обиласке, уплатио је одговарајући аранжман са обезбеђеним хотелским смештајем. Том приликом се, узгред речено, сместио у собу са Миланом Поповићем, који је онда био сведок Миланових туристичких захвата и подухвата.

- Авионом сам слетео на Хитроу, и то је за мене био први међународни авионски лет, сећа се Милан. – А догодио се у време када су се над Загребом сударила два авиона, што је повећало напетост у породичним круговима.

Милан је са аеродрома директно отишао у Свонси, где се одржавала поменута конференција.

- Све је тамо, за мене, било на неки начин ново: аутомобили који возе левом страном... Свеже окречене и дотеране куће, ограђене живицама кроз које се није видео унутрашњи део... Изненадила ме је, за наше прилике, неуобичајено велика плима и осека, описује појединости, које су на њега тада оставиле снажан утисак, па му и после скоро три деценије живо навиру у сећање.

²⁵⁴ Ауторизоване рукописне белешке из разговора са М. С. Димитријевићем, Београд, 4. III 2005.

На том симпозијуму сусрео је и упознао једно међународно друштво научника који се, уз предан истраживачки рад, често виђају на конференцијама и међусобно повезују, те имају широк круг познаника по целом свету, од Јапана до Америке.

Одмах после магистрирања Милан започиње рад на докторској дисертацији. У прилог су му ишла и нека догађања у области динамичнијег развоја научних институција, у томе периоду. Управо тада су Никола Коњевић, Реља Попић, Драган Косановић и још неколицина, оснивали Институт за примењену физику.

— Никола ми је предложио да му се придружим и 1. јануара 1978. прелазим у новоосновани Институт, у Одељење за физику и технику ласера. Са још више елана настављам са пословима на докторској дисертацији. Заједнички ментори су ми били Коњевић и Петар Грујић, каже Милан са изразом захвалности на лицу.

- Занимљиво је, примећује Милан, да је мој пријатељ Зоран Петровић, годинама касније, у далеком Јапану, у албуму свог домаћина, запазио и мене на једној фотографији начињеној у Свонсију 1976. – То помиње као куриозитет, али и илустрацију те врсте дружења.

На тој научној конференцији у Лондону, суделовао је већи број југословенских научника из Београда и Загреба, са знатним угледом у европској и светској научној јавности. Скоро свако од њих појединачно, врхунско је име у својој области и ужој специјалности.

- Било је то оно давно време, гледано из садашње перспективе, када су неке туристичке агенције рекламирале, на пример, вожњу метроом, или посету кинеском ресторану, присећа се Милан. – Тако смо онда Никола Коњевић, Михајло Платиша, Милан Поповић и ја, отишли у национални кинески ресторан, да видимо како то изгледа и пробамо њихову народну кухињу... Милан кратко заћута, као да се присећа како смо у једном од елитних ресторана у Ослу, почетком 90-тих, уживали у норвешким народним јелима.

Пошто је некако у то време преминуо Мао Це Тунг, догађало се, напомиње Милан, да су Кинези који су долазили у ресторан, застајали пред изложеном сликом државника, поклонили се, и тек потом седали за сто.

- Сваки слободан тренутак користио сам за обилажење Лондона и то по већ раније добро припремљеном плану. У првом реду Британског музеја, о коме је Исидора Секулић тако надахнуто писала,²⁵⁵ али и Музеја Викторије и Алберта, Тауера, катедрале светог Павла и Вестминстерске опатије.

²⁵⁵ Знаменита књижевница оцењује да је била величанствена идеја о спајању две горостасне установе: Британског музеја и Библиотеке. „Тај колос од институције, познат под именом British Museum, светски је појам, светска сила, промет и рад који никад не стаје, армада (...) тако генијално спојени као што су, они представљају један остварени идеал (...) у смислу живог националног документа, у смислу научног средишта, у смислу друштвене жиже“. – И. Секулић, *Библиотека у Британском музеју*, у књизи *Мир и немир*, Нолит, Београд, 1957, стр. 275. Треба поменути да су данас те две знамените институције опет раздвојене и развијају се у пуном обиму, независно.

- Занимљив ми је био и онај угао Хајд парка, где је сваке суботе могао да говори ко шта хоће, сећа се Милан првих утисака из Лондона у коме је после тога, боравио више од десет-петнаест пута.

- То место је по узору на старогрчку бему.²⁵⁶ И ту је била прилика да се сасвим слободно иступа и све критикује и напада, осим да се јавно хули на Бога и свеца заштитника града... Такође је било забрањено вређање личности краљице и њеног достојанства, напомиње Милан. Посетио сам га са Марком Поповићем, а заједно смо обишли и више знаменитости Лондона.

Димитријевић је, на том првом већем службеном путовању, открио један другачији свет, који је у њему пробудио неодољиву жељу да што чешће одлази на међународне конференције и упозна нове људе, просторе, научне посленике. И то је, доиста, користио у пуној мери, „онолико колико је могао“, како сам каже, односно колико су дозвољавали прописи, у одређеном моменту.

- Наредне, 1977. године, успео сам да добијем средства за научну конференцију о јонизованим гасовима у Берлину. Благовремено сам разрадио читав план путовања, па сам, осим обиласка источног и западног Берлина, заједно са учесницима конференције, видео Потсдам и Јену, а у сопственом аранжману, посетио сам Лајпциг, Дрезден и Вајмар. Из Гетеовог Вајмара отишао сам до, раније страхотног, концентрационог логора Бухенвалд, да бих детаљно разгледао место у коме је тамновао мој отац Сергије.²⁵⁷

Напомињем да је сам Сергије, почетком 1946. године, писао о Бухенвалду као „предузећу за убијање“, поредећи га са Аушвицом и Мајданеком. У том логору је, према Димитријевићевом тексту, страдала 51000 људи.²⁵⁸

Половином 1978. године, у јуну, родио му се син Владимир. Тако је породица Димитријевић увећана и обогаћена једним мушким потомком.

²⁵⁶ Бема, на новогрчком Вима, је место у граду–полису, где је била дозвољена потпуна слобода говора, осим вређања богова. То место је, на пример, у Коринту користио апостол Павле за своје посланике Коринћанима. Говорнички угао – Speaker’s corner у Хајд парку у Лондону, има овакву традицију.

²⁵⁷ Док је Милан вешто спајао и прожимао присуство на научним конференцијама са туристичким обиласцима, - почетком новембра (5. 11. 1977) догодио се са Драгојлом други велики и драматичан породични разлаз. После једне жестоке расправе, она је, уз помоћ сестара и брата, покушала, са делом својих ствари и са децом, да напусти кућу. При том је усплахирено викала: *Покрали сте ме... покрали...*

Ко, како? Па она је у ту староградску Лешњачку кућу примљена као снаха, а да «једну иглу» у њу није донела. Види *Дневник примисли*, 5. 11. 1977. и даље.

²⁵⁸ СС-овци су, у тој „кући смрти“, живе људе закопавали, бацали их у пећ и убијали моткама. У једном дану марта 1945. број званичних смртних случајева изнео је 1602. – Н. Цветковић, *Живети пуним животом – Животопис Сергија Димитријевића*, стр. 278-295.

Види С. Димитријевић, *Бухенвалд – логор успешне борбе интернираца*, Наша реч, 5. јануар 1946.

Док је радио на сложеној проблематици из спектроскопије плазме Милан је запазио да се тиме у Европи теоријски понајвише бавила Силви Сахал Брешо са Опсерваторије у Медону, крај Париза, и да је то било најближе ономе што је њега студијски занимало. Уз то, она је објавила и један низ врло значајних теоријских радова који су побуђивали његову пажњу. Зато је одлучио да те године конкурише за стипендију ради усавршавања у иностранству, на Опсерваторији у Медону.

Проф. др Петар Грујић је, преко свог пријатеља Анрија Ван Регемортера, добио пристанак и сагласност Силви Сахал Брешо, с тим што ме је она усмерила код своје ученице Никол Фотрије, која је официјелно требало да ми буде домаћин.

- Тако сам, од Републичке заједнице за науку, или Фонда, сада нисам више сигуран, присећа се Милан, добио стипендију за три месеца боравка у Медону, крај Париза, али сам одлучио да то обавим тек пошто одбраним докторску дисертацију, наглашава.

Распитујемо се за разлоге опредељења да на неко време одложи ово прво, важно студијско путовање.

— Једноставно, нисам желео да ми после неко каже како сам докторску дисертацију завршио захваљујући одласку у Француску и радом у некој великој лабораторији изван Југославије, саопштава са неким мало уздржаним националним поносом.

Студијски боравак је започео крајем септембра 1978, дакле пре одбране докторске дисертације, а пут за Париз искористио је и као могићност за учешће на међународној конференцији у Есену, па је одатле, до града светлости дошао преко Келна, Ахена и Брисела.

- Тада сам се непосредније, сараднички, упознао са Силви Сахал-Брешо, истиче Милан овај важан сусрет, који ће му значајно припомоћи у процесу усавршавања. - Остао сам месец дана у Паризу, и то ми је створило још боље услове да упознам овај велелепни град и његову околину ... Посетио сам оближње замкове, Версајску палату, Во Ле Виконт и чувени замак Фонтенбло, у коме се Наполеон опростио од другова када је кренуо у изганство ...

- Милан застаде, као да премишља да ли да и то саопшти, па додаде – У Београд сам се вратио преко Милана и Венеције, да би одбранио докторску дисертацију.

Сва ова динамика, прожета и туристичким обиласцима, није Милану сметала, како би се могло очекивати, већ напротив била је подстицајна и инспиративна, поготову када су била у питању виђења нових простора и дестинација.

Почетком новембра исте године, Милан Димитријевић је успешно одбранио докторску дисертацију под насловом: *Утицај потенцијала другог домета на Штарково ширење спектралних линија плазме.*

По његовој личној жељи, комисију за одбрану чинило је пет најистакнутијих стручњака из те области код нас: Никола Коњевећ, Петар Грујић, Јарослав Лабат, Михајло Платиша и Божидар Милић.

— Неколико дана после одбране дисертације враћам се у Париз, да наставим студијски боравак и рад, прича нам Милан. — То бављење у Паризу поделио сам у два дела, па сам најпре тамо провео октобар, а након одбране и новембар и децембар. Тешко ми је падало ово одсуство и одвајање од породице, од читава три месеца, и зато сам га намерно раздвојио у две етапе, додаје објашњавајући нам своје мотиве и психолошко стање.

Резултат тога боравак су и први заједнички радови са Сахал Брешо и Никол Фотрије. Тада су му се отвориле могућности да прошири сарадњу и са другим научницима из Медона, као што су Вероник Бомије, Трионг Бак и Ален Лесаж.

— На Опсерваторији у Медону Сахал Брешо је провела цео свој радни век. Са њом сам у коауторству објавио више од 100 радова, и то у врхунским часописима, не рачунајући националне, и учешће на бројним научним конференцијама, говори нам промишљено и јасно.

Милан је поново дошао у Париз у прекрасном месецу мају 1979. године. Тада је са њим пошла и супруга Љиља, која га је, са пуно животне радости, пратила на овом путовању. Тај боравак је поставио још чвршће основе сарадње са поменутом Сахал Брешо, која траје и данас. Тада успоставио научну сарадњу и са Никол Фотрије и другима, што се може видети из библиографије радова.

- У Институту за примењену физику радим до 1983. године, прелази Милан жустрије на хронолошке појединости²⁵⁹ – када са целом лабораторијом прелазимо у Институт за физику. Почетком 80-тих година делама у изузетно продуктивној лабораторији Николе Коњевића, где се, у светским размерама, врши продор у области Штарковог ширења спектралних линија вишеструко наелектрисаних јона. На том пољу се у Београду постижу крупни резултати, али не постоји добра и лако применљива теорија, коментарише Милан са осећањем бојазни да, у овој прилици, не пренаглашава превише тај научно-стручни моменат.

- Зато није чудно што са Коњевићем развијам такозвану модификовану семи емпиријску методу за одређивање Штаркове ширине

²⁵⁹ Крај те 1983. и наредна 1984. година су скоро преломне и од посебног значаја за аутора ове књиге и њен настанак, јер се управо тада догађа прелазак из завичајног Лесковца у Београд. Драгојла је нешто раније напустила град пошто је уз припомоћ мог школског друга Зорана Јанаћковића, почела са радом као саветник у Уставном суду Србије. А познанство са др Жарком Јовановићем датира знатно раније, још са стручних скупова историчара, на којима је и она учествовала, уз моју сарадничку помоћ око припрема реферата.

С временом, то познанство је прерасло у учестала, понекад и породична дружења.

У време када сам почео са радом као доцент на Филозофском факултету у Приштини, и чешће одсуствовао, и по неколико дана, Јовановић је почео да долази и у стан у Миријеву (Владислава Бајчевића 15/16). Догодило се да их је једном приликом моја духовна помајка, која нам је пошла у посету, затекла заједно на прозору.

линија једноструко и вишеструко наелектрисаних јона. Она постиже велики успех, и данас се ваљано примењује, улази у одговарајуће монографије, приручнике, компјутерске програме и цитира се више стотина пута, уздржано набраја Милан.

У том периоду, започиње Димитријевић плодносно сарадњу са Анатолијем Михајловим, на истраживању утицаја појединих сударних процеса на оптичке карактеристике звездане плазме.

Резултати у том истраживачком захвату били су вредни, али све то није наишло на разумевање у Институту за примењену физику, окренутом технологији и производњи. Не само да није било подршке и подстицаја, него је у неколико ометано научно стваралаштво. Остварења и продори на теоријско-истраживачком пољу, скоро никога нису занимали, па је, поред осталог, и зато цела група прешла у Институт за физику.

- У сасвим неповољним условима за научно-теоријски рад, мој циљ и оријентација почиње да бива делање на Астрономској опсерваторији у Београду. Онда сам, као већ изграђени теоретичар у једној експерименталној лабораторији, представљао неку врсту „сервисног“ теоретичара. Ту, доиста, нисам видео могућности и перспективу за неки даљи развој и креативни размах, јер сам био нека врста „страног тела“. Отежавајућа околност је била и то што нисам имао могућности да стварам своју групу, или да продубљујем и усавршавам истраживања, говори Милан, нерадо се присећајући тих дана. – У то време руководим радом на докторској дисертацији Иштвана Винцеа, напомиње више узгред.

У првој половини 1984. године расписан је конкурс за директора Астрономске опсерваторије у Београду. Милан се, на заговарања и подстицаје посленика ове установе, јавља на конкурс као једини кандидат. Међутим, после затварања конкурса, пошто је истекао рок, стижу документа Миодрага Митровића, иначе правника по струци, који је тада био нераспоређени кадар владајуће партије. Уз помоћ Општинског комитета партије, он бива наметнут колективу Астрономске опсерваторије, и постаје директор.

- Пошто је пропала моја кандидатура за директора, затражио сам да ме приме као обичног научног посленика. Тако се расписује конкурс, и 1. септембра 1984. почињем да радим на Астрономској опсерваторији у Београду.

Са тим моментом завршава се један период његовог живота, а започиње ново раздобље, закључује он, не желећи да се на овај мемоарски начин бави периодом након 1984. године.

Ово раздобље карактерише истрајан и прегалачки рад на магистарској тези и докторској дисертацији, рађених на основу свестраног увида у обимну литературу и изворе, уз успешну одбрану, као и заокруживање целовите научно-стваралачке личности, што је крунисано избором у звање научног и вишег научног сарадника. Истовремено је развио врло опсежну студијску сарадњу са великим бројем људи у земљи и иностранству, са коауторским и тимским деловањем, откривајући изванредан смисао за широку међуљудску комуникативност, неговање добрих узајамних односа, предусретљивост,

несебичност и спремност да се личним ангажовањем помогне другима. Осим друштвених и институционалних облика деловања, није занемаривао ни социо-политичке, културне, публицистичке и друге сличне видове деловања, као ни разуђенији породични живот (женидба, рођење сина). Све су бројнија Миланова учешћа на међународним и домаћим научним скуповима, која се врло спретно повезују са поетско-туристичким и друмовничким трагањима и преокупацијама, што ће бити основа за будућу разноврсну и плодну делатност на организовању научних активности и врло богате и разнородне интернационалне сарадње у балканским и европским релацијама.